

Ministerieel besluit tot voorlopige bescherming als monument van de Vlaamse opera en het voormalig schermenmagazijn met gelagzaal en als stadsgezicht van de site van de Vlaamse opera en het voormalige hotel Wagner in Antwerpen

DE VLAAMSE MINISTER VAN BUITENLANDS BELEID EN ONROEREND ERFGOED,

Gelet op het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1, laatst gewijzigd bij het decreet van 4 april 2014;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1°;

Gelet op het advies van het college van burgemeester en schepenen van de stad Antwerpen, gegeven op 19 augustus 2016, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Gelet op de adviezen van de departementen of agentschappen van de Vlaamse Overheid, bevoegd voor ruimtelijke ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed, leefmilieu, natuur en energie, mobiliteit en openbare werken, landbouw en visserij, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Gelet op het advies van de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, gegeven op 19 september 2016, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Overwegende dat het waarderend onderzoek, waarvan de resultaten zijn opgenomen in het beschermingsdossier, de erfgoedwaarde van de Vlaamse opera, het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal en het voormalige hotel Wagner aantoonst;

Overwegende dat de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal als monument historische waarde bezitten die als volgt wordt gemotiveerd:

Prestigieuze bouwwerken zoals de opera en het bijhorend schermenmagazijn weerspiegelen in hun architecturale uitstraling de groeiende rijkdom van Antwerpen rond de eeuwwisseling van 1900. De stad ontpopte zich tot een bloeiende handelsmetropool met een haven in volle expansie en een groeiende industrie. Na de sloop van de Spaanse vestingen vanaf de jaren 1860 vonden er decennialang (steden)bouwkundige projecten plaats, aangestuurd vanuit een megalomane metropoolgedachte: het ging de stad voor de wind en dit moest getoond worden.

De oprichting van de Vlaamse opera moet tevens gezien worden in het licht van een 'cultuurflamingantisme' dat uitgaande van een opvoedende en ontvoogdende missie, een bewustwording nastreefde van de eigen beschaving waarbij naast de taal, ook de kunst een essentiële rol kon spelen. Het streven naar een eigen Vlaamse opera, die in zich de Vlaamse muziek én taal verenigt, bereikte zijn hoogtepunt in 1893 met de oprichting van het "Vlaams Lyrisch Toneel" met Henry Fontaine als directeur, Edward Keurvels als orkestmeester en de componist en musicus Peter Benoit als geestelijke vader. Het feit dat nog geen tien jaar later dit initiatief met goedkeuren van de stad bekroond werd met een eigen "tempel", maakt het operagebouw met schermenmagazijn tot een gedenkteken van

de toenmalige ijver om het Vlaamse muziekleven en de Vlaamse muziekcultuur een tastbare vorm en gestalte te geven;

Overwegende dat de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal als monument architecturale waarde bezitten die als volgt wordt gemotiveerd:

De "Vlaamse opera", gebouwd in 1904-1907, behoort samen met de Stadsfeestzaal (1908) en de restauratie van het Vleeshuis (1910-1913) tot de belangrijkste realisaties van *Alexis Van Mechelen* (1864-1919) als stadsbouwmeester, een ambt dat hij bekleedde van 1902 tot zijn overlijden in 1919. Net zoals de stadsfeestzaal, onderscheidt het operagebouw zich door een beaux-arts-architectuur van Parijse inspiratie, een stijl in overeenstemming met de representatieve functie en feestelijke allure van het gebouw. De rijkelijke beaux-artsstijl, gekenmerkt door reminiscenties aan de grote Franse architectuurstijlen uit de 18de eeuw, leek uitermate geschikt voor pompeuze, monumentale complexen zoals bankgebouwen, warenhuizen, hotels en schouwburgen. De uitwerking van de Vlaamse opera past volledig in deze bouwtraditie en het is zeer aannemelijk dat voor deze opdracht de "Opéra de Paris" (1861-1875) van architect Charles Garnier (1825-1898) voor Alexis van Mechelen model stond, doorgaans bekend als hét voorbeeld bij uitstek van de beaux-artsstijl. Zoals het operagebouw veruitwendigt, toont de beaux-artsstijl zich over het algemeen in symmetrische opgevatte gebouwen met rijk en zorgvuldig gedecoreerde gevels in natuursteen en/of simili. In de veelal driediedige opstand is de eerste verdieping de belangrijkste en is deze hoger en prominenter uitgewerkt dan de begane grond of de hogere verdiepingen.

In planconcept sluit het operagebouw nog sterk aan bij 19de-eeuwse voorbeelden en kenmerkt zich door een driediedige structuur, met achtereenvolgens de vestibule met brede trap en de bovenliggende foyer met loggia in ovaalvorm, het halfronde -door wandelgangen omgeven- auditorium bestaande uit het parterre, drie balkons waarvan het eerste met loges, en twee amfiteaters, en tenslotte de toneeltoren. De verticale circulatie tussen het publiek en de vestibule, de balkons en de amfiteaters werd vernuftig opgelost door middel van twee maal vier gescheiden trappenhuisen waarvan drie in de voorbouw de toeschouwer van elke "rang" rechtstreeks naar de juiste verdieping brachten. Nieuw en vooruitstrevend in Antwerpen waren de opvallend brede wandelgangen, elk voorzien van vestiaires en sanitair, en de tweede drinkzaal op de vijfde verdieping.

In het interieur vertaalt de beaux-arts-stijl zich in ruime, gaaf bewaarde vertrekken met een hoge architecturale kwaliteit op het vlak van ruimtewerking, materiaalgebruik en aankleding zoals de vestibule en de bovenliggende foyer, het auditorium, de brede wandelgangen vanaf het parterre tot en met het tweede balkon en de trapzalen, in het bijzonder die van het parterre naar het eerste balkon.

Het auditorium en het toneel zelf bevatten kenmerken die zowel refereren aan het tot de 17de eeuw opklimmende Italiaanse operatype, als aan een aantal vernieuwingen waarbij een zekere invloed van Wagner merkbaar is. Bij deze stond niet het sociaal vertoon van een operabezoek centraal, maar wel de operavoorstelling zelf. Traditionele elementen zijn het grondplan van de zaal, de aanwezigheid van de zogenaamde 'prosceniumboog' (dit is de boog op de scène waardoor de voorstelling gezien wordt), de boven elkaar gestapelde niveaus zodat meerdere toeschouwers een goede zichtlijn hebben en het concept van de loges. Typisch Wagneriaanse uitgangspunten daarentegen zijn de verzonken 'onzichtbare' orkestbak, een amfiteatervormig zaalopzet met een beperkt aantal loges waardoor elke toeschouwer een goed zicht op het podium had en de mogelijkheid voor scenische effecten. Daarenboven maakte van Mechelen gebruik van nieuwe en brandveiligere materialen zoals gewapend beton voor de roosteringen, trappen en balkons, steenmortel in combinatie met staal voor grote overkappingen en geklinknageld staal voor de dakgebintes. De balkons van gewapend beton konden verder uitkragen wat meer zitplaatsen opleverde, voor een betere zichtbaarheid zorgde en aan de zaal -ondanks de relatief grote zitcapaciteit- een opmerkelijke, bijna 'cosy' indruk geeft.

Niettegenstaande het voormalige schermenmagazijn (1907-1909) aan de Franklin Rooseveltplaats enkele jaren later is opgetrokken en niet paalt aan de opera, vormen beide bouwwerken een herkenbaar en onlosmakelijk ensemble. Het schermenmagazijn maakt in zijn functie inherent deel uit van het operacomplex en zijn ontwerper *Emiel Van Averbek*

(1876-1946), toen nog in dienst bij Van Mechelen, heeft bewust voortgebouwd op de architecturale vormgeving van het operagebouw. Het schermenmagazijn vormt een ondiep doch monumentaal hoekgebouw in beaux-artsstijl met een natuurstenen gevelfront dat in een iets strakkere vormgeving refereert aan de bouwstijl en opstand van de (achtergevel van de) opera. Het gebouw heeft een driebeukige structuur en uitwendig een nog duidelijk afleesbare driedelige opstand met een gaaf bewaarde gelagzaal op de begane grond, een hoge bovenbouw met stalen structuur (kolommen) die vroeger het schermenmagazijn bevatte en een ruim atelier, thans repetitielokaal, op de zolderverdieping met halfrond geklinknageld stalen dakspant. Ook hier is de bovenbouw uitwendig geled in registers van lange rechthoekige vensters met balustrade en oculi en bestaat het decor hoofdzakelijk uit aan de Lodewijk XVI-stijl ontleende elementen. De afgeronde hoektravee met het hoofdportaal van de gelagzaal wordt geaccentueerd door een imposante oculus, het portaal van het vroegere schermenmagazijn uiterst rechts door een blind gedecoreerd zijrisaliet met monumentale dubbele deur.

Zowel bij het operagebouw als bij het voormalige schermenmagazijn wordt de authenticiteit van de buitenarchitectuur versterkt door de aanwezigheid van bewaard historisch schrijnwerk met dito beglazing in de belangrijkste gevelpartijen;

Overwegende dat de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal als monument artistieke waarde bezitten die als volgt wordt gemotiveerd:

Kenmerkend voor stedelijke bouwprojecten vanaf de tweede helft van de 19de eeuw was de ornamentele gevelarchitectuur waar in het teken van stadsverfraaiing de architectuur overdadig gedecoreerd werd. In overeenstemming met hun functie werden zowel het operagebouw als het schermenmagazijn opgevat als bouwwerken met een artistieke allure en feestelijk karakter. Een architecturale vormgeving in een beaux-artsstijl van Parijse inspiratie, waarbij het decorum een prominente plaats inneemt, bleek hiervoor een geschikte keuze. De natuurstenen buitengevels zijn door hun horizontale en verticale geleding harmonieus opgebouwd en werden uitgerust met een rijke gesculpteerde neo-Lodewijk XVI-ornamentatie.

Het meest opvallend is echter de grote zorg die besteed werd aan de inrichting, aankleding en afwerking van het interieur waar het creëren van een feestelijk decorum werd verdergezet. De beaux-artsstijl uit zich in ruime vertrekken, uitgewerkt als kleurrijke artistieke ensembles door het diverse gebruik van rijke materialen, verschillende decoratietechnieken en een zware, op de Lodewijkstijlen geïnspireerde decoratie. Wand en lambriseringen, plafonds, vloeren, omlijstingen van deuren, vensters en radiators, zuilen en binnenschrijnwerk werden uitgevoerd in kostbare en authentieke materialen zoals diverse marmersoorten, tropische houtsoorten, mozaïek, (spiegel)glas en koper.

De ovaalvormige *vestibule* ontleent als representatieve ontvangstruimte haar statig karakter aan de brede marmeren trappartij en de vele gebombeerde zuilen. Oog voor detaillering blijkt uit het met koper beslagen schrijnwerk van de portaaldeuren. De afwerking van de monumentale *trapzaal* naar het eerste balkon met een marmeren lambrisering, een plastisch stucplafond met verguldsels en een imposante bordestrap bestendigt deze ruimte als voornaamste trapzaal. De *foyer* onderscheidt zich van de andere vertrekken door de hoogte, passend bij een wandelzaal, die de blik van de bezoeker richt naar het plastisch stucplafond met schilderijen. De ovale ruimte wordt geflankeerd door nissen met loggia's. Voornamelijk de brede *wandelgangen* van het parterre tot en met het tweede balkon vormen artistieke gehelen, rijk gestoffeerd met mozaïekvloeren, zuilen, al dan niet vergulde stucplafonds en fraai binnenschrijnwerk. Het *auditorium*, beschouwd als het "hart" van het gebouw en "omhulsel" van het artistieke gebeuren, bleef ondanks de vernieuwing van voornamelijk de technische infrastructuur, in haar decoratieve aankleding bewaard. Hiervan getuigen de balkons en erelogen met verguld stucwerk op de fronten, de omlijsting van de prosceniumboog met een plastisch neo-Lodewijk XVI-decor, het met textielimitatie beschilderd ijzeren brandscherm en het zwaar bewerkt plafondgewelf met een geïntegreerde centrale schildering, omringd met veelal verguld stucwerk.

De cirkelvormige of ovale *plafondschilderingen* in de foyer en het auditorium, vervaardigd door de aan de Antwerpse academie opgeleide meesters Emile Floors (1871-1952) en Karel Mertens (1865-1919) zijn speciaal ontworpen voor het operagebouw, versmelten met de

binnenarchitectuur en verlenen zo een artistieke meerwaarde aan voornoemde vertrekken. Beide schilderijen zijn gewijd aan het thema van de "Rhythmus", beschreven in het essay van Alfred Hegenscheidt (1866-1964) als het oerprincipe van alle leven en dus ook van alle kunst waarbij het leven gezien wordt als immanente beweging, als zelforganisatie. Beide schilderijen vallen op door de geslaagde verkortingen en de zuivere vormgeving van de vrouwenfiguren. Typisch voor Mertens is de sfeerschepping in zachte tonaliteiten met veel aandacht voor de weergave van het licht. Emile Vloors' schildering daarentegen toont een decoratief lyrisme, ademt een triomfantelijke sfeer en is vlakker van coloriet.

De voormalige *gelagzaal* op de begane grond van het voormalige schermenmagazijn heeft een authentiek bewaard interieur. Apart en merkwaardig in Antwerpen is het gedrongen karakter van de zaal met bewaarde houten toog en wand. De gedrukte, met stucwerk versierde kruisgewelven op gebombeerde zuilen, maken de weliswaar grote ruimte tot een stemmige verbruikerszaal met een grootstedelijke allure die eerder doet denken aan de grote Duitse bierkelders;

Overwegende dat de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn met *gelagzaal* als monument culturele waarde bezitten die als volgt wordt gemotiveerd:

Als belangrijke "muziek Bühne" van Antwerpen waar opera werd opgevoerd, heeft de Vlaamse opera de muziekcultuur mee vormgegeven en in die zin bijgedragen tot de culturele ontwikkeling van de burger. In het begin van de 20ste eeuw was er in Antwerpen een belangrijke economische elite van goedgee kooplieden en ondernemers die naast het zakenleven een zeker societyleven nastreefde en graag vertoefde in cultureel ingestelde kringen. Tot op vandaag fungeert de opera als een culturele instelling die de muzikale artistieke expressie en de beleving ervan aanmoedigt;

Overwegende dat de cultuurgooederen historische waarde bezitten die als volgt wordt gemotiveerd:

Het witmarmeren borstbeeld op houten sokkel van Peter Benoit, gemaakt door de Antwerpse beeldhouwer Frans Joris (1851-1914) draagt bij tot de historische waarde van de opera. Deze portretbuste refereert aan componist en musicus Peter Benoit (1834-1901), bezieler en promotor van de Vlaamse muziekcultuur gedurende de tweede helft van de 19de eeuw en spilfiguur in de ontstaansgeschiedenis van de Vlaamse opera. Hij was één van de oprichters van het zogenaamde "Nederlands Lyrisch Toneel" (1893), voorloper van de opera, en ijverde sterk voor het voortbestaan van de instelling. Zijn ondernemingsgeest, steun en artistieke adviezen waren de onderneming tijdens haar eerste moeilijke jaren van groot nut. Daarenboven pleitte hij voor de oprichting van een eigen operagebouw. Tijdens de opening van de opera in 1907 –Benoit was toen reeds overleden– zou zijn borstbeeld op de scène gestaan hebben. Mogelijk gaat het om dit kunstwerk;

Overwegende dat de cultuurgooederen artistieke waarde bezitten die als volgt wordt gemotiveerd:

Het borstbeeld van Peter Benoit is een voorbeeld van een laat 19de-eeuwse marmeren portretbuste in een vrij naturalistische stijl. Het beeldhouwwerk is representatief voor het oeuvre van de Antwerpse beeldhouwer Frans Joris (1851-1914) die werkte in de traditie van zijn leermeester Jozef Geefs (1808-1885) en zich specialiseerde in gebeeldhouwde portretten;

Overwegende dat de site van de Vlaamse opera en het voormalige hotel Wagner als stadsgezicht stedenbouwkundige waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

Vanaf 1864 was op de vrijgekomen gronden na de afbraak van de Spaanse vesten volgens het verkavelingsplan van Théodore Van Bever een nieuwe brede boulevard rond de 16de-eeuwse binnenstad aangelegd. Langs deze planmatig opgevatte, van noord naar zuid lopende verkeersas verrees één aaneengesloten geheel van burger- en herenhuizen en op regelmatige afstand nieuwe openbare gebouwen als bakens in het straatbeeld. Niettegenstaande het operagebouw (1904-1907) en het iets later opgetrokken schermenmagazijn (1907-1909) alsook het voormalige hotel Wagner (1905-1912) dateren uit het begin van de 20ste eeuw, moeten deze monumentale bouwprojecten gekaderd

worden binnen deze 19de-eeuwse traditie van aanleg en stadsverfraaiing waarbij de oprichting van nieuwe gebouwen en plantsoenen aangegrepen werd om de stad nog meer uitstraling te geven. Met een doorgrond stedenbouwkundig inzicht en oog voor monumentaliteit en decoratie leverden de stadsarchitecten Alexis Van Mechelen (voor de opera) en Emiel Van Averbeke (voor het schermenmagazijn), alsook architect Edward Van Not (voor het hotel Wagner) ontwerpen die bijdroegen aan de uitstraling van Antwerpen als een stad in volle ontwikkeling. Hiervan getuigt de lange zoektocht naar een geschikte locatie en inplanting voor het operacomplex in het nieuwe stedelijke weefsel. Het imposante hotel Wagner moest het evenwaardige pendant worden van het naast de opera gelegen toenmalige Grand hotel Weber van 1901, hoek Frankrijklei en De Keyserlei en aan de zijde van het Franklin Rooseveltplaats kon het gevelfront van de operasite en het hotel Wagner zich meten aan dat van het eerder gebouwde Koninklijk Atheneum er schuin tegenover. Hoewel vanaf de jaren 1950 de ruimtelijke context sterk gewijzigd is door nieuwbouw, schaalvergroting en herinrichting van de openbare ruimte, blijven voornoemde bouwwerken, met een buitenarchitectuur die naar bouwstijl, materiaalgebruik, schaal en karakter nog sterk op elkaar is afgestemd, een beeldbepalend ensemble met een grootstedelijke Parijse allure vormen dat tot op vandaag sterk bijdraagt tot de historische identiteit en contextwaarde van dit stukje Frankrijklei en de Franklin Rooseveltplaats.

De tussenliggende panden aan de Franklin Rooseveltplaats (nummer 6) en in de Van Ertbornstraat (nummers 4-6) hebben voornamelijk een betekenis in relatie tot de bebouwde context. Beide volumes zijn voorbeelden van een visueel-ruimtelijke verbinding tussen de gebouwen van het operacomplex en/of het voormalige hotel Wagner. De op de bestaande bebouwing geënte architecturale vormgeving van deze panden is van belang voor de beeldwaarde en beleving van het stadsgezicht;

Overwegende dat de site van de Vlaamse opera en het voormalige hotel Wagner als stadsgezicht architecturale waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

De Vlaamse opera, in 1904-1907 gebouwd naar ontwerp van Alexis Van Mechelen (1864-1919), het bijhorende voormalige schermenmagazijn, in 1907-1909 door Emiel Van Averbeke (1876-1946) en het voormalige hotel Wagner (1905-1912) door Edward Van Not, vormen een architecturaal geheel in een beaux-artsarchitectuur die zich hoofdzakelijk uit in een monumentaal natuurstenen gevelfront met een drieledige gevelopstand en een rijkgesculpteerde neo-Lodewijk XVI-ornamentatie.

In beide gevels van het operagebouw wordt de pui met sokkel door een gekorniste puilijst gescheiden van een door een breed entablement gemarkeerde bovenbouw in kolossale orde en sluit een zware attiek de gevel af. Het schermenmagazijn heeft een gevelfront dat in een iets strakkere vormgeving voortbouwt op de gevelopstand van de opera, gekenmerkt door een bovenbouw geleed in registers van lange rechthoekige vensters met balustrade en oculi. Bij het hotel Wagner onderscheidt de hoge pui zich naar materiaalgebruik en muuropeningen van de hogere bouwlagen, waarvan de twee eerste zijn uitgewerkt als een eenvormige bovenbouw met verticale geleding en afgelijnd met een fries van siermotieven onder een pseudo-kroonlijst op klossen. De bovenste bouwlaag is opgevat als een attiek. Het schermenmagazijn en het hotel Wagner vormen beeldbepalende hoekgebouwen met een afgerond hoektravee, geaccentueerd door een torenvolume onder een koepelhelm (hotel Wagner) of een imposante oculus (schermenmagazijn).

De bescheiden voorgevel van het pand aan de Franklin Rooseveltplaats (nummer 6) toont een geïntegreerde, begeleidend architectuur waarbij de schaal, het volume, de gevelritmering en -geleding van de 19de-begin 20ste-eeuwse bebouwing nog herkenbaar is. De moderne nieuwbouw in de Van Ertbornstraat (nummers 4-6) is een voorbeeld van hedendaagse invularchitectuur met een op het operacomplex geënt(e) volume en gevelopstand. Intern zijn deze panden planmatig verweven en functioneel verbonden met het operacomplex en/of het voormalige hotel Wagner,

BESLUIT:

Artikel 1. Met toepassing van artikel 6.1.1 tot en met artikel 6.1.11 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en artikel 6.2.1 van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 worden de volgende onroerende goederen voorlopig beschermd

als monument:

de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal, Frankrijklei 3-Van Ertbornstraat 8, Van Ertbornstraat 2-Franklin Rooseveltplaats 8, Antwerpen, bekend ten kadaster 8ste afdeling, sectie H, 1242K4, 1242L4 (deel).

De cultuurgooderen die mee worden beschermd, zijn opgenomen in bijlage;

als stadsgezicht:

de site van de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal en het voormalige hotel Wagner, met inbegrip van de open binnenplaats, en twee tussenliggende panden, Frankrijklei 3-Van Ertbornstraat 8, Van Ertbornstraat 2 - Franklin Rooseveltplaats 8, Frankrijklei 1 - Franklin Rooseveltplaats 2-4, Franklin Rooseveltplaats 6, Van Ertbornstraat 4-6, Antwerpen, bekend ten kadaster 8ste afdeling, sectie H, perceelnummers 1242K4, 1242L4, 1242W2, 1242V4.

De voorlopig beschermde onroerende goederen zijn aangeduid op het plan dat als bijlage bij dit besluit wordt gevoegd.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van de voorlopig beschermde goederen wordt als bijlage bij dit besluit gevoegd.

Art. 2. §1. Het monument de Vlaamse opera en het monument het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal hebben de volgende erfgoedwaarden:

- 1° historische waarde;
- 2° architecturale waarde;
- 3° artistieke waarde;
- 4° culturele waarde.

De cultuurgooderen hebben historische en artistieke waarde.

Het stadsgezicht van de site van de Vlaamse opera en het voormalige hotel Wagner hebben de volgende erfgoedwaarden:

- 1° stedenbouwkundige waarde;
- 2° architecturale waarde.

§2. De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument en het stadsgezicht zijn:

Een monumentaal operagebouw in beaux-artsstijl, opgericht in 1904-1907, naar een ontwerp van stadsbouwmeester Alexis Van Mechelen, vanaf 1905 met medewerking van Emiel Van Averbek, met schermenmagazijn (en gelagzaal), gebouwd in 1907-1909 naar ontwerp van Emiel Van Averbek.

Operagebouw (monument, stadsgezicht)

Monumentale, zeven traveeën brede gevelfronten uit witte kalkzandsteen (Euville) markeren het operagebouw in beide straatwanden, waarbij de voorgevel op de Frankrijklei uitsteekt en de achtergevel op de Van Ertbornstraat. Symmetrisch van opbouw, tellen de opstanden drie hoofdgeledingen: de pui met sokkel, door een gekorniste puilijst gescheiden van de door een breed entablement gemarkeerde bovenbouw met kolossale orde, en de zware attiek die wordt bekroond door de leien bedaking. Het rijk gesculpteerde decor van

de overwegend neo-Lodewijk XVI- ornamentatie bestaat hoofdzakelijk uit zware guirlandes, festoenen, lauwerkransen, medaillons, sluitstenen, vazen, maskers, ramskoppen, rozetten, tand- en eierlijsten, vooral geconcentreerd ter hoogte van friezen, postamenten en penanten, venster-, oculi- en deuromlijstingen en de attiekbekroning. Het historisch schrijnwerk, inclusief de beglazing, bleef in de meeste gevelpartijen bewaard.

De voorbouw heeft een voorgevel die zich onderscheidt door een licht gebogen middenpartij van vestibule en foyer, geflankeerd door de twee hoger opgetrokken zijrisalieten met hoektorens van de trappenhuizen. In dit middendeel ritmeren vijf rechthoekige inkomportalen de pui met trappenbordes, alle met een sluitsteen en omlijst met een guirlande en op het bordes gemarkeerd door bolvormige ornamenten. Twee kleinere portalen met een gebogen fronton alterneren met grotere portalen bekroond door een sluitsteen met leeuwenkop. De bovenbouw is opgevat als een monumentale loggia, met gekoppelde zuilen in kolossale orde vanaf een balustrade, uitgewerkt met een variatie op het ionisch kapiteel. De loggia heeft een witte mozaïekvloer met zwarte boord. In de terugwijkende achterwand, versierd met lijst- en rankwerk en festoenen, hebben de deurvensters van de foyer een entablementomlijsting met putti, bekroond door omlijste oculi die afwisselen met dito cartouches. Een breed hoofdstel en een attiekbalustrade met gekoppelde topvazen op postamenten vormen de bekroning van de voorgevel, waarachter het halve leien koepeldak met oëils-de-boeuf oprijst, vervolgens een klein koperen dakje met afgewolfde schilden dat de aansluiting vormt op het hogere koperen zadeldak (haaks op de Frankrijklei) van het auditorium, aan de zijde van de Frankrijklei voorzien van een topgeveltje met aandak, versierd met musicerende putti en een lier als topstuk.

De zijrisalieten zijn opgebouwd uit een portaal met gebogen fronton, een omlijst traplicht met bekronende sleutel en guirlande, flankerende pilasters en een driehoekig fronton. Een oculus met sleutel doorbreekt de torengeliding, gemarkeerd door stafwerkpilasters, festoenen, een entablement, maskerkoppen als spuwars, topornamenten op de hoeken en een bekronende geribde leien koepelhelm met oëils-de-boeuf.

De beglaasde inkomportalen van het middendeel van de pui hebben oorspronkelijk, met koper beslagen schrijnwerk van een tropische houtsoort en een bovenlicht met kleine roedeverdeling, in overeenstemming met het aansluitende tochtportaal uitgewerkt met een ovaalmotief en guirlande. De (deur)vensters van de loggia hebben bewaard houten schrijnwerk met een kleine roedeverdeling. De bovenlichten van de deurvensters zijn tevens voorzien van een ovaalmotief en guirlande. De oculi van de loggia vallen op door hun bewaarde ijzeren waaivormige verdeling. De langere vensterpartijen en de oculi van de traphuizen hebben een ijzeren/houten verdeling met reliëfglas, de oculi hebben een verdeling met schubmotief.

De achtergevel sluit via een afgeschuind koperen dak aan op de hoger opgetrokken toneeltoren onder een geribde leien koepel met lantaarn. Evenals de voorgevel vertoont deze gevel een risalietvormende middenpartij en is volgens hetzelfde compositieprincipe als de voorgevel opgebouwd. Het middenrisaliet van vijf traveeën wordt in de bovenbouw geritmeerd door halfzuilen in kolossale orde vanaf een pseudo-balustrade, uitgewerkt met een variatie op het ionisch kapiteel. De verticale registers worden geopend door lange rechthoekige vensters met balustrade en bekronende, omlijste oculi. De hoekpostamenten van de attiekbalustrade zijn opmerkelijk uitgewerkt met blinde omlijste oculi en imposante bolvormige topornamenten met maskerkoppen en guirlandes. De nauwelijks zichtbare gevels van de toneeltoren eindigen op een tandlijst en een brede band met bladwerk. Pilastervormige topornamenten en bolvormige hoekornamenten lijnen de gevels af. De gevels aan de voor- en achterzijde hebben een keperfronton, aan de zijde van de Van Ertbornstraat geopend door een dakvenster met een rondboogdrielicht. Opvallend hier zijn de imposten in de vorm van aan de Klassieke Oudheid ontleende theatermaskers.

Ter hoogte van de pui worden de deuren en de grotere vensters bekroond door een venster met bewaarde ijzeren roedeverdeling. In de uiterste, inspringende traveeën bleven de originele dubbele paneeldeuren met beglazing bewaard. Bepaalde vensters van de bovenbouw zijn nog volledig origineel met gesculpteerde tussendorpel en een ijzeren roedeverdeling met klapvensters. De vensters van de trapzalen uiterst links en rechts

hebben reliëfglas. De oculi vallen op door hun bewaarde ijzeren roedeverdeling met schubmotief.

Het grondplan van het operagebouw beantwoordt aan een driedelige structuur, met achtereenvolgens de vestibule met bovenliggende foyer in ovaalvorm, het grote halfronde auditorium bestaande uit het parterre, drie balkons waarvan het eerste met loges, en twee amfitheaters, en tenslotte de toneeltoren met het toneel, drie ondertonelen, een achter- en een zijtoneel.

Via een trappenbordes aan de Frankrijklei komen de toeschouwers de voorbouw met hoofdkom binnen. De boogvormige middenpartij geeft via vijf portalen toegang tot de ovaalvormige vestibule. Vanuit deze "voorzaal" heeft men rechtstreeks toegang tot het niveau van het parterre via een brede hoofdtrap. De zijrisalieten naast het trappenbordes herbergen twee maal drie gescheiden trappenhuizen in de voorbouw die de circulatie van het publiek tussen de vestibule, de balkons en amfitheaters verzekeren. Naast de kelder, het gelijkvloers, de hogere niveaus van het eerste en tweede amfitheater en de zolder telt de opera als belangrijkste verdiepingen het niveau van het parterre (eerste verdieping), het niveau van het eerste balkon (tweede verdieping), het tweede balkon (derde verdieping) en dat van het derde balkon (vierde verdieping). Op deze verdiepingen wordt het auditorium omgeven door brede wandelgangen met aan elke kant een verbreding met vestiaires en sanitair. De wandelgangen staan rechtstreeks in verbinding met de trapzalen. Ter hoogte van het eerste balkon, boven de vestibule, ligt de ovaalvormige foyer waarvan de hoogte reikt tot het niveau van het derde balkon. Deze zaal heeft aan de straatzijde een loggia over de volledige lengte. Op de vijfde verdieping, ter hoogte van het eerste amfitheater, bevindt zich een tweede "drinkzaal" voor de bezoekers. Ter hoogte van de orkestbak en in de op Van Ertbornstraat georiënteerde achterbouw staan telkens nog twee trappenhuizen ter beschikking van publiek, personeel en artiesten.

In het interieur zijn volgende vertrekken noemenswaardig op het vlak van concept, ruimtewerking, materiaalgebruik, decoratietechnieken, aankleding en/of afwerking:

-De *vestibule* wordt gedomineerd door een brede trappartij en talrijke zuilen en valt op door de mozaïekvloer en het veelvuldig gebruik van diverse kleurrijke marmer- of granietsorten voor de wandbekleding, de deuromlijstingen, de zuilen en de trap. De gebombeerde zuilen hebben granieten schachten, witgeschilderde Dorische kapitelen, bronzen basementen en/of zalmroze marmeren (Rosso di Verona) sokkels. Het beschilderd en bepleisterd plafond heeft ter hoogte van de zuilen een strook van door balkwerk verdeelde panelen, in de gedeeltes die aansluiten op de wandelgang van het parterre met stucwerk van bloementuilen. De grote trap naar het parterre heeft treden van afwisselend een witte en beige (vermoedelijk Comblanchien) marmer en een gedraaide balustrade van een witte grijs-groen geaderde marmer met een brede handlijst en trappaal van een zalmroze marmer (Rosso di Verona). De zijkanten van de trap alsook de wanden van de vestibule zijn bekleed met twee soorten marmer, een Rosso di Verona en een lichtgele Breccia-marmer. De twee korte trappen links en rechts van de brede trap, hebben tevens treden van afwisselend witte marmer en Comblanchienmarmer en leiden via een rondboogopening met sluitsteen naar het lager gelegen achtergedeelte. De vloer is hoofdzakelijk van witte mozaïeksteentjes met een boord van gestileerde florale motieven in gekleurde steentjes (groen-geel-grijs) en een donkerrode boord. Ter hoogte van de tochtportalen heeft de vloer witte mozaïekvlakken met een zwarte boord van tevens gestileerde florale motieven (groen-geel-oranje-wit). De dubbele klapdeuren van de vijf tochtportalen, van de zeven doorgangen naar de wandelgang van het parterre en van de zes doorgangen naar de diverse trapzalen zijn qua vormgeving en materiaalgebruik sterk gelijkend: beglaasd en met koper beslagen schrijnwerk van een tropische houtsoort, uitgewerkt met een ovaalmotief en guirlande in de bovenlichten, voorzien van een kleine roedeverdeling, en met koperen handgrepen. De portalen naar het tweede en derde balkon en de amfitheaters zijn gevat in een omlijsting van een witte grijs-groen geaderde marmer, aan de buitenzijde verrijkt met een met cartouches en festoenen versierd entablement in geschilderd stucwerk.

-De *wandelgangen* op het parterre, het eerste en het tweede balkon zijn rijk uitgewerkt met marmer, mozaïekvloeren, binnenschrijnwerk en (verguld) stucwerk.

De wandelgang van het parterre. Tussen de beglaasde klapdeuren van de vestibule bevinden zich pijlers met een zalmroze marmeren (Rosso di Verona) schacht, een witgeschilderd kapiteel en een bronzen basement. De dubbele klapdeuren naar het auditorium zijn van een tropische houtsoort met rozetmotief, voorzien van een koperen handgreep en dito onderplaat, gevat in een nis met bekronend spiegelboogvormig fronton en geïntegreerd in een houten lambrisering. De lambrisering, afgeboord met eier- en palmetlijsten, wordt geritmeerd door voluutvormige consoles en verticale panelen met siermotieven, soms ingevuld met een spiegel. De al dan niet bewaarde gietijzeren radiatoren zijn geplaatst in een zalmroze marmeren (Rosso di Verona) radiatorkast, gevat in een tevens houten lambrisering met ingewerkte spiegels. Het witte stucplafond is door balkwerk verdeeld in velden met omlopend lijstwerk en met bloementuilen met lauwerkransje in de hoeken. Onder het vast rood tapijt bleef de oorspronkelijke mozaïekvloer bewaard.

De wandelgangen van het eerste en tweede balkon. Deze gangen zijn rijk uitgewerkt met gebombeerde marmeren zuilen met een vergulde of beschilderde variatie op het ionisch kapiteel en met een bronzen basement. De zuilen zijn van een geel-witte gewolkte marmersoort (Giallo di Siena, eerste balkon) of een beige, donkergrijs geaderde marmersoort (Pavonazzomarmers, tweede balkon). De mozaïekvloer van het eerste balkon is identiek aan die van de vestibule, die van het tweede balkon bestaat uit witte mozaïeksteentjes met een eenvoudiger boord van gekleurde, overwegend zwarte steentjes. Aan weerszijden van de gang bevinden zich radiatorkasten met marmeren mantels, geïntegreerd in een wit geschilderde houten spiegelwand, al dan niet met spiegelkast en met gietijzeren radiatoren. De dubbele klapdeuren naar het auditorium met koperen handgreep en onderplaat alsook de gekoppelde enkeledeuren naar de loges zijn aan de zijde van de wandelgangen wit geschilderd. Op het eerste balkon hebben deze een plastische omlijsting van deels verguld stucwerk met festoenen en een door putti geflankeerde medaillon, op het tweede balkon zijn deze gevat in een entablementomlijsting. Op het eerste balkon zijn de witte stucplafonds geleed in geometrische velden met overwegend verguld lijstwerk en sierlijke bladranken met eikenloof in de hoeken. De stucplafonds van het tweede balkon hebben eenvoudiger lijstwerk met siermotieven in de hoeken. In de gang van het eerste balkon staat het borstbeeld van Peter Benoit, gebeiteld door Frans Joris (1851-1914). Het is een witmarmeren borstbeeld, gesignd met "FR. JORIS ANTW", geplaatst op een witgeschilderde houten, vierkant aflopende sokkel.

Vanaf het derde balkon worden de gangen smaller en eenvoudiger in afwerking, aankleding en decoratie: de vloeren zijn van granito, afgelijnd met een mozaïekboord. De muren en plafonds hebben eenvoudig lijstwerk of een kooflijst. Op het derde balkon hebben de witgeschilderde dubbele klapdeuren nog een entablementomlijsting en zijn de gietijzeren radiatoren nog voorzien van een marmeren mantel met een wit geschilderde spiegelkast.

Op elke wandelgang zijn de vestiaires gemarkeerd door bepleisterde en beschilderde pijlers en pilasters onder balkwerk met stucwerk. De vestiairetogen bleven sporadisch bewaard. De toiletten hebben bewaarde mozaïekvloeren en deuren.

-De *trappen naar de kelderverdieping en in de trapzalen*, naargelang het gebruik en het doelpubliek variërend in grootte, opzet en uitwerking, zijn doorgaans bordestrappen met natuurstenen treden, bordessen van mozaïek of granito en/of met smeedijzeren leuningen voorzien van een geverniste houten handgreep. De trap naar het eerste balkon (tweede verdieping) bevindt zich in de rijk uitgewerkte trapzaal die reikt tot aan het tweede balkon (derde verdieping): de bordestrap heeft treden van afwisselend witte marmer en een Comblanchienmarmer en een smeedijzeren leuning, sierlijk uitgewerkt met ovaalmotieven, festoenen, acanthus- en laurierblad. De trapzaal is bekleed met een lambrisering van twee marmersoorten, een Rosso di Verona en een lichtgele Breccia-marmer. De hogere muurdelen en het plafond hebben verguld stucwerk van panelen met rozetten in de hoeken, lijstwerk, een kooflijst met maskerkoppen en in de hoeken cartouches. De opening naar de wandelgangen is bekleed met een lichtgele Breccia-marmer: de doorgang naar het eerste balkon wordt gemarkeerd door twee flankerende zuilen met een bekronend entablement,

analoog uitgewerkt als de zuilen van de aansluitende wandelgang. Ter hoogte van het tweede balkon is tevens een opening, afgezet met een smeedijzeren leuning tussen postamenten. Bij de bordestrappen naar het tweede balkon, derde balkon en de twee amfiteaters hebben de eerste twee trapdelen treden van afwisselend witte marmer en Comblanchienmarmer.

-Het *auditorium*. Het licht schelpvormige parterre bestaat enkel uit rijen zitplaatsen met een centrale doorgang. Het eerste balkon bevat loges, geplaatst tegen de wandelgang, achter drie rijen zitplaatsen. De loges bestaan uit telkens zeven loges aan weerskanten van een centrale loge. De voor- en scheidingswanden van de loges zijn van vernist houtwerk met paneeldecoratie. De ereleges aan weerszijden van de toneelsce ne vallen op door het plastisch -voornamelijk verguld- stucwerk op de fronten en het driehoekig fronton. De balkons die ver in de zaal reiken, hebben tevens verguld stucwerk van festoenen, cartouches en bladwerkl ijsten op de fronten en rusten op zuiltjes met verschillend uitgewerkte vergulde kapitelen (ionische voluten/festoenen met bladwerk). De onderzijde van de balkons is uitgewerkt met bladwerkl ijsten en panelen, bij het eerste en tweede balkon versierd met verguld stucwerk van lijsten, festoenen en/of bloementuilen. De vloeren van het parterre en het eerste balkon zijn bekleed met vast rood tapijt, de vloeren van de andere balkons en amfiteaters met parket. Op het parterre zijn de dubbele klapdeuren naar de wandelgang van tropisch hout, op de hogere verdiepingen zijn deze, alsook de smalle enkeledeuren van de loges, aan de zaalzijde geschilderd in een bruine lakverf. Vanaf het tweede balkon en hoger bleven de originele gezwarte houten stoelen met vernieuwde roodfluwelen bekleding bewaard, weliswaar herschikt. Opmerkelijk zijn de rugleuningen, verlengd tot een soort van borstwering.

Het zwaar bewerkt plafond van het auditorium integreert een ronde plafondschildering door kunstschilder Karel Mertens (1865-1919) uit 1906-1910. De schildering verbeeldt het symbolistisch geïnspireerde thema "Rhythmus". Vanuit dit cirkelvormig veld vertrekt een koepelvormige overwelling met holle gewelfzwikken die ter hoogte van het derde balkon en de amfiteaters eindigen op slanke zuilen en pilasters met vergulde kapitelen. De schildering wordt omringd door een tussen vergulde bladlijsten gevatte blauwe boord met sterren en symbolen van de dierenriem. Ter hoogte van de gewelfvlakken bevinden zich cirkelvormige verluchttingsroosters, omringd door plastisch, veelal verguld stucwerk.

Het zadeldak boven het auditorium heeft een ijzeren gebinte met klinknagelverbinding en een houten bebording.

-Het *toneel* met dieper gelegen orkestbak is afgezet met een prosceniumboog (circa 12 m breed), omgeven door een zwaar neo-Lodewijk XVI decor met onder meer een brede band van vergulde bladlijsten en -werk tegen een rode achtergrond, bovenaan bekroond door vrouwenfiguren die een omlopende guirlande vasthouden, een maskerkop en het Antwerpse stadswapen. De prosceniumboog wordt afgesloten door een stalen brandwerend scherm, beschilderd met een textielimitatie in neo-Lodewijk XVI-stijl. In de toneeltoren bevindt zich het stalen ophaalmechanisme met katrollen voor het op- en afdalen van dit scherm. Tegen een muur van de *toneeltoren* staat nog een houten zogenaamde "donderkas". De koepel van de toneeltoren heeft een ijzeren gebinte met klinknagelverbinding.

-De *Foyer* is drie verdiepingen hoog wat duidelijk afleesbaar is aan de driedelige opstand van de binnenmuur met van onder naar boven de beglaasde dubbeldeuren (eerste balkon) met koperen handgreep, de rondboogvensters (tweede balkon) en tenslotte de oculi (derde balkon). De zaal valt op door het marmerwerk van de lambrisering (een Rosso di Verona en een lichtgele Breccia-marmer), van de deuromlijstingen, al dan niet met een entablement, en van de radiatorkasten met een met siervazen bekroonde mantel (een witte groen-grijs geaderde marmer). Aan weerszijden van de zaal bevindt zich een rondboognis met een geïntegreerde loggia op gebombeerde geel-witte marmeren (Giallo di Siena) zuilen met een vari nte van het ionisch kapiteel, gevat in een rechthoekig muurvlak omzoomd met plastisch stucwerk van lijsten en een zware guirlande. De loggia's hebben een tussen postamenten gevatte smeedijzeren leuning met muziekinstrumenten als siermotieven. De brede kooflijst ter hoogte van de oculi en het plafond zijn versierd met een plastisch neo-

Lodewijk XVI-decor in stucwerk bestaande uit lijst- en rankwerk, rocailles, guirlandes en maskerkoppen. De ovale en twee ronde schilderijen werden uitgevoerd door de schilder Emile Floors in 1909-1914, zoals in het auditorium eveneens geïnspireerd door het thema van de "Rhythmus" met als titel "Driedledige Ritmus, Kunst, Hogere Vlucht en Ideaal". De bewaarde oorspronkelijke parketvloer bestaat uit kleine vierkante blokjes in eik, gecombineerd met blokjes in tropische houtsoorten voor de siermotieven zoals de boord met gestileerd rankwerk en de centrale rozet. Marmeren treden leiden naar de deurvensters van de gaanderij, met koperen handgrepen en een met een ovaalmotief en guirlande uitgewerkt bovenlicht. Deze muuropeningen wisselen af met grote rechthoekige vensterpartijen met kleine roedeverdeling en omlijst met lijstwerk. De oculi hebben een ijzeren waaiervormige roedeverdeling. Alle deuren en vensters hebben bewaard schrijnwerk. Tegen de muren hangen bronzen gedenkplaten met portretbustes voor de oud-directeurs en mede-oprichters van de Vlaamse opera, de dirigent Edward Keurvels (1853-1916) en de bas Henry Fontaine (1857-1923) door de beeldhouwer Floris de Cuyper, de bas Bernard Tokkie (1867-1942) door de beeldhouwer Remy Cornelissen (gedateerd 1946), oud-directeur Renaat Verbruggen (1909-1981) en de sopraan Octavie Belloy (1894-1965) door de beeldhouwer Mark Macken.

Voormalige schermenmagazijn met gelagzaal (monument, stadsgezicht)

Het schermenmagazijn met gelagzaal vormt een ondiep, afgerond hoekgebouw, met een wit natuurstenen (kalkzandsteen) gevelfront van in totaal acht traveeën breed, drie bouwlagen hoog onder een mansardedak (leien, koper). Kwartholle rondboogvormige muuropeningen met beglaasde dubbeldeuren doorbreken de pui, kolossale pilasters ritmeren de bovenbouw met een klassiek hoofdstel en een zware attiekbalustrade vormt de bekroning. Een monumentale, door postamenten geflankeerde oculus legt de klemtoon op de afgeronde hoektravee met het hoofdportaal van de gelagzaal, gemarkeerd door een smeedijzeren lantaarn. In het blind gedecoreerd zijsaliet uiterst rechts, markeert een monumentale dubbeldeur, met originele houten deurvleugels onder een bovenlicht, het portaal van het voormalige schermenmagazijn. Evenals de achtergevel van het operagebouw is de bovenbouw geleed in registers van lange rechthoekige vensters met balustrade en oculi, en bestaat het decor hoofdzakelijk uit Lodewijk-XVI-siermotieven (confer supra). De rondbogige vensterpartijen van de gelagzaal met ingewerkte dubbeldeuren hebben bewaard -aan de buitenzijde weliswaar overschilderd- houten schrijnwerk, voorzien van een kleine roedeverdeling, een klapvenster in het bovenlicht, aan de zijde van de Franklin Rooseveltplaats overwegend nog ingevuld met het oorspronkelijke origineel geslepen glas. Achter de inkom op de hoek bevindt zich een breed korfbogig tochtportaal van beglaasd houten schrijnwerk met een inspringende dubbeldeur. De vensters en oculi van de bovenbouw met oorspronkelijk houten schrijnwerk, ijzeren verdeling, reliëfglas en/of centraal klapvenster zijn qua vormgeving analoog met de vensters van de achtergevel van het operagebouw.

Het grondplan van het schermenmagazijn toont een driebeukige structuur. De oorspronkelijk driedledige opstand met een gelagzaal op de begane grond, een schermenmagazijn met stalen structuur dat de volledige bovenbouw innam en een atelier voor het maken en herstellen van de schermen op de zolder met stalen dakgebinte, is nog herkenbaar en afleesbaar. Op de begane grond bevindt zich een gaaf bewaarde gelagzaal, thans gerenoveerd tot brasserie met respect voor het authentieke karakter van de ruimte. De lage, gedrongen zaal met bewaarde houten toog en dito wand wordt overwelfd door met lofwerk en sleutels versierde, gedrukte kruisgewelven en gordelbogen, eindigend op gebombeerde granieten zuilen met een bronskleurig kapiteel en een natuurstenen (kalksteen?) basement. Tussen de rondbogige vensterpartijen bevinden zich houten radiatorkasten. De binnenmuren hebben een korfbogige wandgeleding, bekleed met een geschilderde houten lambriserings of ingevuld met bespiegelde wanden of dito dubbeldeuren die rechtstreeks toegang geven tot het aanpalende operacomplex (artiestenfoyer). In de bovenbouw, die heden meerdere niveaus telt, is de stalen structuur (kolommen) ingebetonneerd. De zolderverdieping, destijds het atelier, thans repetitielokaal, bleef gaaf

bewaard en heeft een indrukwekkende geklinknagelde stalen overspanning met (rond)boogvormige spanten op dito voetstukken.

Het voormalige hotel Wagner (stadsgezicht)

Een imposant gebouw in beaux-artsstijl op de hoek van de Frankrijklei en de Franklin Rooseveltplaats, naar ontwerp van Edward Van Not opgericht als "Hotel Wagner" in 1905 en in drie fasen tot zijn huidige volume uitgebreid tussen 1907 en 1912.

Met een gevelbreedte van in totaal dertien traveeën, telt het hoekgebouw vier bouwlagen onder een leien pseudo-mansardedak. Het statige gevelfront heeft een verzorgd parement uit witte natuursteen (kalkzandsteen), op een pui van blauwe hardsteen. Nadrukkelijk horizontaal geled door kordons, waterlijsten en entablementen, beantwoordt de gevelopstand aan een klassieke driedeling. Zo vormt de opengewerkte pui een hoge steekboogarcade met pilasters, worden de twee hoofdverdiepingen gemarkeerd door individuele balkons met balustrade of vernieuwde ijzeren leuning op consoles en is de bovenste verdieping opgevat als een attiek met pilasters en een klassiek hoofdgestel met consoles onder een geprononceerde kroonlijst op klossen. Een doorlopende fries van guirlandes en met bladwerk omlijste medaillons onder het entablement van de tweede verdieping vormt het meest opvallende onderdeel van het geveldecor. De in de blinde attiek geïntegreerde dakkapellen hebben een gebogen fronton als bekroning. Symmetrisch van opzet legt de compositie de klemtoon op de afgeronde hoektravee, die wordt bekroond door een ronde toren onder een leien koepelhelm met oeil-de-boeufs en een topstuk. Verder wordt de regelmaat bepaald door registers van rechthoekige vensters in een geriemde omlijsting met sluitsteen. De huidige inkom voor de appartementen wordt geflankeerd door twee smeedijzeren lantaarns met blad- en bolmotief. De achtergevels geven uit op een open binnenplaats.

Franklin Rooseveltplaats nummer 6 (stadsgezicht)

Een gerenoveerd pand van vijf bouwlagen met een parement van diverse soorten natuursteen. De bovenverdiepingen tellen drie traveeën. Bouwstijl, schaal, volume, gevelgeleding en -ritmering refereren nog aan de vroegere bebouwing uit eind 19de-begin 20ste eeuw en zijn tegelijk afgestemd op de omringende begin 20ste-eeuwse bebouwing in beaux-artsstijl.

Van Ertbornstraat nummers 4-6 (stadsgezicht)

Betonnen volume in een hedendaagse architectuur van vijf bouwlagen en een dakverdieping onder een inspringend zinken schilddak. Het volume en de gevelopstand zijn geënt op de omringende begin 20ste-eeuwse bebouwing.

Art. 3.1. Voor het beschermde monument, het operagebouw en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal, gelden de volgende beheersdoelstellingen:

- 1° de algemene doelstelling van de bescherming is het behoud van de erfgoedkenmerken en -elementen die de basis vormen voor de erfgoedwaarden;
- 2° het operagebouw en het voormalige schermenmagazijn vormen een herkenbaar en onlosmakelijk geheel. Elke beheersdaad moet de beschermde erfgoedwaarden, erfgoedkenmerken en -elementen respecteren en ondersteunen. Dit vereist een geïntegreerde en duurzame aanpak waarbij de impact op het geheel wordt afgewogen en waarbij de draagkracht niet wordt overschreden. Bewaren gaat daarbij voor op vernieuwen. Dit veronderstelt vakkundig onderhoud en conserverende ingrepen;
- 3° met betrekking tot het exterieur van beide gebouwen beoogt de bescherming het behoud van de buitenarchitectuur qua schaal en volumewerking waarbij de architecturale eigenheid van de beaux-artsstijl, zijnde de monumentale gevelfronten in natuursteen met een driedelige opstand, een opvallende verticaal geaccentueerde geleding en een sculpturale gevelornamentiek, dient gerespecteerd te worden en herkenbaar te blijven. In deze context zijn de schade aan de voorgevel van het operagebouw als gevolg van een reiniging op basis van zandstraling alsook de sterk bevuilde achtergevel aandachtspunten. Een algemeen nazicht en mogelijk herstel zijn hier aangewezen;

Dit veronderstelt tevens het behoud van de van verschillende types zijnde koperen en leien dakvolumes (al dan niet met oeils-de-boeuf), inclusief de dakconstructies met stalen dakgebintes.

Beeldbepalend voor de gaafheid van de buitenarchitectuur is het behoud van het historisch houten en ijzeren schrijnwerk, inclusief de verdeling (onder meer de waaivorige en schubvormige verdeling bij de oculi), het sluitwerk en de historische beglazing (onder meer het reliëfglas bij de oculi) en van het smeedijzerwerk (lantaarn boven de ingang van de vroegere gelagzaal). Indien behoud en herstel niet meer mogelijk is dient het schrijnwerk vervangen te worden door dezelfde materialen en historische constructie- en bouwprincipes, voor zover dit wetenschappelijk onderbouwd kan worden. Indien niet-oorspronkelijk schrijnwerk dient vervangen te worden, is het aangewezen dit te doen naar oorspronkelijk model, voor zover dit wetenschappelijk onderbouwd kan worden;

4° een bescherming van het interieur van het operagebouw veronderstelt het behoud van de representatieve planindeling en van de rijke interieurafwerking.

Het driedelige planconcept met achtereenvolgens de vestibule met bovenliggende foyer in ovaalvorm, het halfronde, door brede wandelgangen omgeven auditorium bestaande uit het parterre, drie balkons en twee amfiteaters en tenslotte de toneeltoren, dient behouden te blijven. Dit betekent logischerwijze ook het behoud van de hiervan onlosmakelijke, goed doordachte verticale circulatie met (twee maal) vijf trapzalen in de voor-, midden- en achterbouw. Het is van belang in dit planconcept de ruimte- en functie-indeling te respecteren in de daartoe geconcipeerde ruimtes, daarbij de "hiërarchie" van de ruimtes afleesbaar te houden en elk toekomstig gebruik hierop te enten.

De vestibule, de foyer, het auditorium, de wandelgangen en de trapzalen zijn van een hoogstaande kwaliteit wat betreft ruimtewerking, aankleding, afwerking en/of materiaalgebruik. In functie van hun intensief gebruik is het van belang om deze gedeeltes in hun erfgoedkenmerken en -elementen te bewaren. Dit veronderstelt het behoud van onder meer de portalen, de wand- en plafondbekleding en -afwerking, alle binnenschrijnwerk met hang- en sluitwerk, de deur- en vensteromlijstingen, de radiators en radiatormantels, de vloeren, trappen, zuilen en pilasters, lambriseringsen, uitgevoerd in kostbare en authentieke materialen/decoratietechnieken zoals diverse marmer-, graniet- en houtsoorten, mozaïek, parket, (geslepen) glas, spiegels, schilderijen, plastisch al dan niet verguld stucwerk.

In deze context is het aangewezen de authenticiteit van bepaalde van deze vertrekken te versterken of te herstellen. Tijdens de renovatie van 2004-2007 werden namelijk diverse interieurelementen en -onderdelen overschilderd zonder voorafgaand materieel-technisch onderzoek van de onderliggende lagen. Dit geldt voor onder meer de muren en het plafond van de foyer, het auditorium en de trapzalen naar het eerste balkon, de balkonfronten in het auditorium, de omlijstingen van de nissen met loggia's in de foyer, de muren en plafonds van de wandelgangen, vanaf het eerste balkon de klapdeuren naar het auditorium en de foyer aan de zijde van de wandelgangen, bepaalde lambriseringsen, de gietijzeren radiatoren en de kapitelen van zuilen en pilasters. Dit geldt ook voor de nieuwe verguldingen van het stucwerk (onder meer in de wandelzalen) die lichter uitvallen dan de vroegere eerder bronskleurige verguldingen. Het is aangewezen de historische kleurstellingen op basis van materiaal-technisch onderzoek te detecteren en restauratie-opties voor toekomstig schilderwerk op basis van de onderzoeksresultaten te motiveren.

Ook het herstellen van verschillende kleine, doch storende gebreken in voornamelijk de granito- en mozaïekvloeren, de trappen en trapborden is aangewezen.

Het auditorium dient zowel in zijn traditionele als vernieuwende kenmerken binnen de 19de -eeuwse operatypologie bewaard en herkenbaar te blijven. Dit veronderstelt het behoud van het halfronde grondplan van de zaal, van de prosceniumboog met stalen beschilderd scherm (met inbegrip van het ophaalmechanisme), de verschillende niveaus in de zaal met een amfiteatervormig opzet ten gunste van een goede zichtlijn voor de toeschouwer, van het logeconcept met een beperkt aantal loges en van de verzonken orkestbak.

In de in 2004-2007 aangepaste en/of heringerichte zones, voornamelijk te situeren in de zogenaamde achterbouw aan de Van Ertbornstraat, bezijden en achter het toneel, is meer flexibiliteit mogelijk naar aanpassingen/indeling;

- 5° de goederen opgenomen in de lijst van cultuurgoederen dienen in het operagebouw behouden te blijven. Indien het noodzakelijk is kunnen deze cultuurgoederen op deskundige wijze binnen het monument verplaatst worden, op voorwaarde dat deze nieuwe locatie een publieke ruimte is en klimatologisch en tentoonstellingstechnisch verantwoord is;
- 6° een bescherming van het interieur van het voormalige schermenmagazijn veronderstelt het behoud van de gelagzaal (thans brasserie) op de begane grond en het vroegere atelier (thans repetitieruimte) op de zolderverdieping. Deze zijn gaaf bewaarde ruimtes waarin slechts beperkte verbouwingen/aanpassingen gebeurden, steeds met respect voor het oorspronkelijk ontwerp. Beide ruimtes dienen in hun huidige structuur en decoratieve vormgeving en aankleding (gelagzaal) behouden en herkenbaar te blijven. In de hoge ruimte van het voormalige eigenlijke schermenmagazijn met later ingebrachte tussenniveaus, is meer flexibiliteit mogelijk naar indeling/aanpassingen toe.

Art. 3.2. Voor het beschermde stadsgezicht, de site van de Vlaamse opera en het voormalige hotel Wagner, met inbegrip van de open binnenplaats, en twee tussenliggende panden, gelden de volgende beheersdoelstellingen:

- 1° de algemene doelstelling van de bescherming is het behoud van de erfgoedkenmerken en -elementen die de basis vormen voor de erfgoedwaarden;
- 2° voor de opera, het voormalige schermenmagazijn en het voormalige hotel Wagner:
 - Wegens het stedenbouwkundig karakter van dit geheel, refererend aan de grootstedelijke bebouwing uit het begin van de 20ste eeuw, beoogt de bescherming het behoud van de ensemble- en contextwaarde tussen het operagebouw, het voormalige schermenmagazijn en het voormalige hotel Wagner. Deze bouwwerken versterken elkaars erfgoedwaarden en bepalen als structurerende bakens, samen met het Atheneum (op de Franklin Rooseveltplaats), de historische identiteit van dit stukje Frankrijklei en de Franklin Rooseveltplaats. Elke beheersdaad moet daarom de beschermde erfgoedwaarden, erfgoedkenmerken en -elementen respecteren en ondersteunen en vereist een geïntegreerde en duurzame aanpak waarbij de impact op het geheel wordt afgewogen en waarbij de draagkracht niet wordt overschreden. Bewaren gaat daarbij voor op vernieuwen. Dit veronderstelt vakkundig onderhoud en conserverende ingrepen. In deze context zijn de belangrijkste, te behouden zichtassen, waar vanaf een bepaald standpunt een vrij uitzicht wordt geboden naar het karakteristieke 19de-eeuwse gevelfront van de operasite en het voormalige hotel Wagner en/of ook naar het daar tegenover gelegen Atheneum: de zichtas vanaf de Frankrijklei vanuit zuidelijke richting op het gevelfront zijde Frankrijklei, de zichtas vanaf de Frankrijklei vanuit noordelijke richting en vanaf de Gemeentestraat op het gevelfront zijde Rooseveltplaats en het er schuin tegenover gelegen Atheneum.
 - Wegens het architecturaal karakter van dit geheel, beoogt de bescherming het behoud van de buitenarchitectuur qua schaal en volumewerking waarbij de architecturale eigenheid van de beaux-artsstijl, zijnde de monumentale gevelfronten in natuursteen met een drieledige opstand, een opvallende verticaal geaccentueerde geleding en een sculpturale gevelornamentiek, dient gerespecteerd te worden en herkenbaar te blijven. Dit veronderstelt tevens het behoud van de van verschillende types zijnde koperen en leien dakvolumes, al dan niet met oeils-de-boeuf, het behoud van de afgeronde hoektravee bij het voormalige schermenmagazijn en het voormalige hotel Wagner als beeldbepalende pendants in het straatbeeld, gekenmerkt door een geaccentueerde bekroning in de vorm van een monumentale oculus (voormalige schermenmagazijn) en een torenvolume met koepelhelm (voormalige hotel Wagner) en het behoud van het historisch houten en ijzeren schrijnwerk, inclusief de verdeling (onder meer de kenmerkende waaier- en schubvormige verdeling van de oculi), het sluitwerk en de enkele beglazing en van het smeedijzerwerk, dit laatste duidend op de lantaarns boven de ingang van de vroegere gelagzaal in het voormalige

schermenmagazijn én aan weerszijden van de huidige inkom van de appartementen/lofts in het voormalige hotel Wagner. Indien behoud en herstel niet meer mogelijk is dient het schrijnwerk vervangen te worden door dezelfde materialen en historische constructie- en bouwprincipes, voor zover dit wetenschappelijk onderbouwd kan worden. Indien niet-oorspronkelijk schrijnwerk dient vervangen te worden, is het aangewezen dit te doen naar oorspronkelijk model, voor zover dit wetenschappelijk onderbouwd kan worden;

- 3° Voor de tussenliggende panden, zijnde het pand in de Van Ertbornstraat (nummers 4-6) en het pand op de Franklin Rooseveltplaats (nummer 6) geldt:

De tussenliggende panden in de Van Ertbornstraat (nummers 4-6) en aan de Franklin Rooseveltplaats (nummer 6) hebben vooral betekenis binnen de bestaande bebouwde context: de manier waarop deze gebouwen in hun huidige -nochtans sterk verschillende- gevelarchitectuur geënt zijn op het opera- en het (vroegere) hotelcomplex, steeds met het oog op een geïntegreerde architectuur, dient men op deze locaties te blijven nastreven. Dit veronderstelt het aanhouden van een op het opera- en (vroegere) hotelcomplex gebaseerde architectuur qua schaal, kroonlijsthoogte, volumewerking, gevelordonnantie en/of -geleding, passend materiaalgebruik, steeds in harmonie met en ondergeschikt aan de beschermde monumenten. Dit komt de beeldwaarde en de beleving van het aanpalende opera- en wooncomplex en van het stadsgezicht in zijn geheel ten goede.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker van het beschermde monument en het beschermde stadsgezicht zijn verplicht de instandhouding en het onderhoud ervan te verzekeren door:

- 1° het goed als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- 2° de toestand van het goed regelmatig te controleren;
- 3° regulier onderhoud uit te oefenen;
- 4° onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood;
- 5° het operationeel houden van het mechanisme voor het op- en afdalen van het stalen brandscherm van de prosceniumboog in het operagebouw.

Art. 5.1. §1. Voor de volgende handelingen aan het beschermde monument, de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal, moet een toelating worden aangevraagd:

- 1° het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
- 2° het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;
- 3° het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
- 4° het uitvoeren van de volgende werken aan het dak en de buitenmuren van constructies:
 - a) het verwijderen, vervangen of wijzigingen van het dakvolume (inclusief de dakkapellen en de oeils-de-boeuf), de dakbedekking, de dakconstructie en gootconstructies;
 - b) het verwijderen van voegen en het hervoegen;
 - c) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van de kleur, textuur of samenstelling van de afwerkingslagen;
 - d) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van buitenschrijnwerken, deuren, ramen, oculi, poorten, inclusief de beglazing, beslag, hang- en sluitwerk;
 - e) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van aard- en nagelvaste elementen, smeedijzer en beeldhouwwerk, inclusief nieuwe toevoegingen;
 - f) het aanbrengen, vervangen of wijzigen van opschriften, publiciteitsinrichtingen of uithangborden, met uitzondering van verkiezingspubliciteit en met uitzondering van publiciteitsinrichtingen, waarbij wordt bekend gemaakt dat het goed te koop of te

- huur is, op voorwaarde dat de totale maximale oppervlakte niet meer bedraagt dan 4 m²;
- 5° graafwerken in functie van het bouwen, verbouwen of heropbouwen van constructies;
 - 6° het uitvoeren van de volgende omgevingswerken:
 - a) het plaatsen of wijzigen van boven- en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen;
 - b) het plaatsen of wijzigen van afsluitingen;
 - c) het aanleggen of wijzigen van verharding met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m² of het uitbreiden van bestaande verhardingen met minimaal 30 m², met uitzondering van verhardingen geplaatst binnen de straal van 30 meter rond een vergund of een vergund geacht gebouw;
 - d) het uitvoeren van graafwerken die de stabiliteit van de gebouwen en constructies in gevaar kunnen brengen;
 - e) het plaatsen of wijzigen van straatmeubilair, met uitzondering van niet-aard- en niet-nagelvaste elementen en verkeersborden vermeld in artikel 65 van het Koninklijk Besluit van 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer en van het gebruik van de openbare weg.
 - 7° het wijzigen van het microreliëf.

§2. Voor de volgende handelingen aan het interieur van het beschermde monument, de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal, moet een toelating worden aangevraagd:

- 1° het uitvoeren van destructief materiaaltechnisch onderzoek;
- 2° het uitvoeren van structurele werken en het toevoegen van nieuwe structuren;
- 3° het uitvoeren van werken die het uitzicht of de indeling van het interieur wijzigen;
- 4° het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
- 5° het verwijderen, vervangen of wijzigen van plafonds, gewelven, vloeren, trappen, stucwerk, wand- en plafondschilderingen, wandbekledingen, binnenschrijnwerk, inclusief de beglazing, lambriseringen, beslag, hang- en sluitwerk, en van de waardevolle interieurdecoratie;
- 6° het bepleisteren van niet-bepleisterde elementen of het bepleisteren met een andere samenstelling of textuur, alsook het ontpleisteren van bepleisterde elementen;
- 7° het beschilderen van ongeschilderde elementen of het schilderen in andere kleuren of kleurschakeringen of met een andere verfsoort dan de aanwezige;
- 8° het plaatsen of vernieuwen van technische voorzieningen, zoals verwarming, klimaatregeling, elektrische installatie, geluidsinstallatie, sanitair, liften en beveiligingsinstallaties, met uitzondering van die installaties waarvoor geen destructieve ingrepen moeten gebeuren en/of die geen storende visuele impact hebben op de waardevolle interieurs (onder meer vestibule, foyer, auditorium, wandelgangen, trappen, brasserie);
- 9° het uitvoeren van werken aan en het verplaatsen van de cultuurgooederen die opgenomen zijn in het beschermingsbesluit.

Art. 5.2. Voor de volgende handelingen aan het beschermde stadsgezicht, de site van de Vlaamse opera met het voormalige schermenmagazijn en het voormalige hotel Wagner met inbegrip van de open binnenplaats, en de twee tussenliggende panden moet een toelating worden aangevraagd:

- 1° het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
- 2° het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;
- 3° het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
- 4° het uitvoeren van de volgende werken aan het dak en de buitenmuren van constructies:

- a) het verwijderen, vervangen of wijzigingen van het dakvolume (inclusief de dakkapellen en oeils-de-boeuf), de dakbedekking en gootconstructies;
 - b) het verwijderen van voegen en het hervoegen;
 - c) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van de kleur, textuur of samenstelling van de afwerkingslagen;
 - d) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van buitenschrijnwerk, deuren, ramen, oculi, poorten, inclusief de beglazing, beslag, hang- en sluitwerk, luifels en zonneschermen;
 - e) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van aard- en nagelvaste elementen, smeedijzer en beeldhouwwerk, inclusief nieuwe toevoegingen;
 - f) het aanbrengen, vervangen of wijzigen van opschriften, publiciteitsinrichtingen of uithangborden met uitzondering van verkiezingspubliciteit en met uitzondering van publiciteitsinrichtingen, waarbij wordt bekend gemaakt dat het goed te koop of te huur is, op voorwaarde dat de totale maximale oppervlakte niet meer bedraagt dan 4 m².
- 5° graafwerken in functie van het bouwen, verbouwen of heropbouwen van constructies;
- 6° het uitvoeren van de volgende omgevingswerken:
- a) het plaatsen of wijzigen van boven- en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen;
 - b) het aanleggen of wijzigen van verharding met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m² of het uitbreiden van bestaande verhardingen met minimaal 30 m², met uitzondering van verhardingen geplaatst binnen de straal van 30 m rond een vergund of een vergund geacht gebouw;
 - c) het uitvoeren van graafwerken die de stabiliteit van de gebouwen en constructies in gevaar kunnen brengen;
 - d) het plaatsen of wijzigen van buitenterrassen en straatmeubilair, met uitzondering van niet-aard- en niet-nagelvaste elementen en verkeersborden vermeld in artikel 65 van het Koninklijk Besluit van 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer en van het gebruik van de openbare weg;
- 7° het wijzigen van het microreliëf en de aanmerkelijke reliëfwijziging van de bodem.

Er is geen toelating vereist voor het onmiddellijk nemen van passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood, noch voor de uitvoering van regulier onderhoud.

Brussel, 21 OKT. 2016

De Vlaamse minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed,

Geert BOURGEOIS